

**ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ**

У даній статті розглядаються питання необхідності прояву емпатійних здібностей у роботі вчителя. Формулюється підхід до емпатійних здібностей, а також досліджується проблеми їх розвитку в майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей з урахуванням особливостей умов, що створюються у сучасному педагогічному ВНЗ. У статті також приводяться результати діагностування рівня емпатійних якостей майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей та проводиться аналіз прояву емпатійних здібностей взагалі та її окремих каналів в студентів II та III курсів педагогічного ВНЗ. Висвітлюється динаміка прояву емпатійних якостей в студентів, а також пояснюється можлива причина, що може мати значний вплив на розвиток емпатійних якостей майбутніх вчителів фізико-математичних спеціальностей в умовах педагогічного ВНЗ.

Ключові слова: емпатія, розвиток здібностей, вчителі фізико-математичних спеціальностей.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями полягає у тому, що через прискорення сучасного темпу життя, більшість людей не мають змоги повноцінно спілкуватися з іншими. Міжособистісна взаємодія отримує суто "технічний" характер: спілкування, що стосується роботи та кар'єри, обмін короткими повідомленнями та точками зору, консультація клієнтів та тощо.

Через великий брак часу на повсякденні справи, люди вчаться знаходити альтернативні до усного спілкування способи або зводити його до найбільш економічних варіантів.

Стан сучасного українського суспільства висуває на перше місце питання того, скільки та чи та людина працює, а також скільки матеріальних цінностей може собі дозволити. Формується дещо егоїстичне спрямування у сприйнятті світу. Через це той час, що використовується для міжособистісного спілкування, сприймається як затрачений без користі у тому разі, якщо його метою не було налаштувати "корисні знайомства". Саме це спричиняє створення "вакууму" між людьми та невміння збагнути емоційний стан іншого.

Робота вчителя будь-якого предмету пов'язана зі спілкуванням з учнями та, опосередковано, з їх батьками. Таким чином, виникає протиріччя між особливостями впливу сучасного суспільства та необхідністю виховувати повноцінну особистість. До того ж, відсутність розуміння емоційного стану учнів може стати на заваді навчально-виховному процесу і з точки зору викладання самого навчального курсу.

Коли ми розглядаємо питання пов'язане з викладанням фізико-математичних предметів, то повинні також урахувати, що їх розуміння є ускладненим через особливості формування мислення дітей, для яких не завжди є очевидними логічні математичні умовиводи, і порівнянно-малий відсоток учнів може бути зацікавленим в них без орієнтованої на це роботи вчителя. Відтак, очевидною проблемою стає необхідність наявності емпатійних здібностей в майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей. Проте, емпатійні здібності, у свою чергу, пов'язані з можливістю збагнути емоції іншою людиною, що, як вказувалося раніше, в умовах сучасності стає суспільною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, розпочнемо з розуміння самого поняття емпатії, яке існує достатньо довгий період часу та виступає у ролі зрозумілого на понятійному рівні.

Емпатію, в залежності від поглядів авторів, визначають тим чи іншим способом, проте в будь-якому разі вона є пов'язаною з розумінням емоцій іншої особистості та проникненням у її стан. Означення емпатії мають вигляд: "Постигнення емоційного стану іншої людини у формі співпереживання, співчуття, вміння поставити себе на місце іншого" [1].

У той же час психологічні словники не надають докорінно-іншого означення.

"Вміння збагнути емоційний стан, проникнути, відчутти як власні – переживання іншої людини. Вміння індивіду переживати паралельно ті емоції, що виникають у іншого індивіду в процесі їх спілкування. Розуміння іншої людини за допомогою емоційної вчуваності" [2].

Конкретика стосується вже особливостей та характеру досліджень, того який саме аспект емпатійності має провідну важливість для науковця, який його розглядає.

Потрібно сказати, що для багатьох дослідників емпатія є якістю, окремі характеристики якої можуть бути посилені в залежності від протікання навчально-виховних процесів і досягти завдяки цьому більш високих показників, ніж мали місце на початковому етапі [3].

Тобто, фактично, можливо навчитися відчувати емоції іншого у тій чи тій мірі. Природжені якості, як відмічалось у свій час ще Т. П. Гавриловою та на чому нерідко наголошують досі, мають свій вплив, проте вони не є абсолютними.

У той же час нерідко відмічається також і те, що людина, яка робить вибір майбутньої професії, вже має достатньо усвідомлювати те, якою саме буде її робота. Таким чином, вже на початковому етапі студент педагогічного ВНЗ є зацікавленим у розумінні інших людей та в тому, яким саме має бути його вплив на учнів під час навчально-виховного процесу [4].

Виділення невіршених раніше частин проблеми, котрим присвячується означена стаття пов'язано з тим, що необхідним є розуміння, чи сприяє процес навчання у педагогічному ВНЗ тому, що рівень емпатії майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей підвищується.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у тому, що ми намагаємося зрозуміти, чи є позитивна тенденція у розвитку вказаних здібностей для подальшого їх використання безпосередньо у навчально-виховній роботі вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів розпочнемо з того, що нами були протестовані емпатійні здібності студентів II та III курсів педагогічного ВНЗ за допомогою методики діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойко, яка дозволяє перевірити як загальний рівень емпатії, так і її прояв за окремими каналами та виділити який з них є провідним.

Таблиця 1

Результати діагностування рівня емпатії у студентів II курсу 2014 року педагогічного ВНЗ (державний заклад: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського), Інституту фізики та математики

	Раціон. канал	Емоційн. канал	Інтуїт. канал	Емпат. установки	Проник. здатність	Ідентифік.	Загал. рівень
1	4	5	4	3	6	3	25
2	3	6	3	4	3	3	22
3	3	3	1	3	4	2	16
4	3	5	2	4	4	2	20
5	3	1	3	2	2	5	16
6	4	3	2	4	3	5	21
7	0	2	5	3	2	4	16
8	5	2	1	3	3	3	17
9	3	1	3	4	4	1	16
10	3	5	2	4	4	4	22
11	2	5	6	3	5	5	26
12	2	1	3	5	3	4	18
13	1	6	1	4	3	4	19
14	5	0	3	2	2	4	16
15	2	3	6	5	4	4	24
16	5	5	2	4	3	4	23
17	5	3	6	4	4	6	28
18	1	2	3	2	3	3	14
19	4	4	2	3	2	0	15
20	3	3	3	2	2	0	13
21	2	4	3	4	3	4	20
22	5	6	3	5	2	4	25
23	3	5	4	4	3	3	22
24	3	1	1	4	4	1	14
25	3	6	1	5	2	4	21
26	4	4	2	2	3	5	20
27	5	4	3	4	6	5	27
28	4	4	1	3	4	5	21
29	4	4	3	3	0	3	17
Σ	3,2	3,6	2,8	3,5	3,2	3,4	19,7

Як можна побачити з табл. 1, загальний рівень емпатії студентів другого року навчання становить приблизно 19,7. У рамках даної тестової методики це означає занижені показники емпатійних проявів.

Лише в невеликій кількості респондентів відмічається показник між 22 та 29, що відповідає середньому рівню емпатії, високого рівня не демонструє жоден з опитаних студентів, у той же час найнижчий рівень, менший за 15, помічається лише в трьох студентів серед 29 опитуваних (що становить трохи більшим 10 % всіх респондентів).

Стосовно проявів емпатійних здібностей за окремими каналами — найбільшого середнього значення досягає емоційний канал емпатії (приблизно 3,6), що означає схильність більшості сопитуваних до співчуття на рівні входження до емоційної сфери інших, у той же час цей канал "працює" на розуміння внутрішнього світу лише у тому разі, якщо виникає "налаштування" на іншу людину.

Емоційний канал емпатії є обмежено корисним у роботі з колективом, а той факт, що загальний емпатійний рівень опитуваних не демонструє високих результатів, а середнє значення не досягає навіть показника 4 (з 6 можливих), свідчить про те, що подібна емпатія не матиме значного практичного використання у повсякденній професійній роботі вчителя.

Другим за середнім значенням прояву в студентів другого курсу займають емпатійні установки, що сприяють або протистоять проявам емпатії. За цими результатами можна стверджувати, що більшість опитуваних готові до того, щоб розуміти інших та співчувати їх емоційному стану, у той же час, низький прояв за іншими каналами робить цю готовність неоднозначною.

Потрібно у той же час відмітити, що жоден з каналів у загальному результаті не демонструє значного проявлення, а сумарний результат кожного із студентів, як вказувалося раніше, не досягає високого рівня прояву. Відтак, можна казати про те, що в студентів другого курсу доволі слабкі показники емпатійних здібностей.

Таблиця 2

Результати діагностування рівня емпатії у студентів III курсу 2014 року педагогічного ВНЗ (державний заклад: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського), Інституту фізики та математики

	Раціон. канал	Емоційн. канал	Інтуїт. канал	Емпат. установки	Проник. здатність	Ідентифік.	Загал. рівень
1	4	1	1	5	3	3	17
2	4	4	0	4	4	2	18
3	1	4	5	2	4	3	19
4	3	3	1	2	1	1	11
5	3	5	4	4	3	4	23
6	1	1	3	3	2	2	12
7	4	4	4	2	3	4	21
8	2	1	4	1	2	4	14
9	1	3	1	4	3	3	15
10	4	4	0	2	3	4	17
11	4	4	0	5	3	0	16
12	2	2	2	4	6	2	18
13	1	1	5	2	4	1	14
14	6	2	3	1	2	4	18
15	2	3	1	5	3	3	17
16	4	3	4	4	2	3	20
17	4	2	1	6	5	3	21
18	2	3	1	6	4	3	19
19	3	3	2	5	2	2	17
20	4	4	3	4	3	3	21
21	2	3	2	5	0	4	16
22	5	2	3	3	4	5	22
23	2	3	2	1	3	3	14
24	3	2	2	2	4	2	15
25	5	3	2	2	2	2	16
26	3	3	2	4	5	2	19
27	2	4	2	2	3	2	15
28	1	2	2	4	5	2	16
29	2	2	3	5	4	3	19
Σ	2,9	2,8	2,2	3,4	3,2	2,7	17,2

Аналізуючи табл. 2, ми маємо відмітити, що тепер досліджувалися вже студенти третього курсу педагогічного ВНЗ. У той час, як студентам другого курсу вперше викладається педагогіка – студенти третього вже мають знання з декількох спеціальних курсів.

У той же час, за показниками ми можемо побачити, що тенденція змін у прояву емпатії негативна. Загальний рівень понижується та становить приблизно 17,2, що також є заниженим рівнем емпатії. Лише в двох студентів відмічається середній рівень емпатичних здібностей (тобто – 22 та вище), вже в п'яти студентів можливо побачити дуже низький рівень. Відтак, загальний рівень емпатії знижується і навчання у педагогічному ВНЗ не сприяє його розвитку, не дивлячись на викладання специфічних курсів.

Зміщується також динаміка окремих емпатійних каналів. Тепер найвищий середній показник мають вже емпатійні установки, емоційний канал емпатії демонструє показник у 2,8, що нижче за раціональний канал та проникну здатність емпатії.

Хоча і раціональний канал, що відповідає за усвідомлене розуміння іншого, і проникна здатність, яка дозволяє людині створювати позитивну емоційну атмосферу, і є значно більш важливими у роботі вчителя, проте їх прояв в респондентів не досягає значного рівня, що не дозволяє їм в повній мірі дійсно впливати на професійну сферу майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей.

Порівняно-високий прояв емпатійних установок свідчить про те, що студенти третього курсу педагогічного ВНЗ також є готовими та схильними до розвитку емпатійних здібностей.

Однак, разом з тим, очевидно, що вони не мають змоги втілити цю готовність до безпосередньої діяльності, оскільки лише після закінчення III курсу вони залучаються до педагогічної практики у літніх таборах відпочинку, а тільки на IV курсі починається безпосередня практика у школі. Що і призводить до того, що демонструється занижений загальний рівень прояву емпатійних здібностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку, розпочнемо з того, що основним фактором, який спричиняє негативну динаміку у розвитку емпатії студентів II та III курсів ми вважаємо те, що вони не мають змоги прийняти участь в безпосередній педагогічній діяльності та проявити дійсні емпатійні здібності під час реального спілкування з учнями.

У той же час, більша частина спеціалізованих педагогічних курсів у рамках навчання у ВНЗ мають здебільшого теоретичний характер. Відтак, навіть з урахуванням позитивних емпатійних установок емпатійні якості майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей не розвиваються в повній мірі.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку ми вбачаємо у продовженні дослідження динаміки розвитку емпатійних здібностей у майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей, а також у розробці методичних рекомендацій щодо впливу на протікання цього процесу в позитивному ключі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колычева З. И. Ноосферная педагогика как новая образовательная парадигма / З. И. Колычева. – СПб. : ИОВ РАО ; Тобольск : ТГПИ им. Д. И. Менделеева, 2004. – 207 с.
2. Словарь психолога-практика / [сост. С. Ю. Головин]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : "Харвест", 2001. – 976 с.
3. Иган Дж. Базисная эмпатия как коммуникативный навык [Электронный ресурс] / Дж. Иган // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2001. – № 1. – Режим доступа : <http://www.psyjournal.ru>.
4. Василюшина Т. В. Эмпатия как фактор эффективности педагогического сплуквания : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / Т. В. Василюшина. – К., 2000. – 20 с.
5. Психологические тесты : в 2 т. / [под. ред. А. А. Карелина]. – М. : "Гуманитарный издательский центр "Владес", 2002. – Т. 2. – 246 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Kolycheva Z. I. Noosfernaja pedagogika kak novaja obrazovatel'naja paradigma [Noospheric pedagogy as a new educational paradigm] / Z. I. Kolycheva. – SPb. : IOV RAO ; Tobol'sk : TGPI im. D. I. Mendeleeva, 2004. – 207 s.
2. Slovar' psihologa-praktika [Dictionary of practical psychologist] / [sost. S. Ju. Golovin]. – [2-e izd., pererab. i dop.]. – Mn. : "Harvest", 2001. – 976 s.
3. Igan Dzh. Bazisnaja jempatija kak kommunikativnyj navyk [Basical empathy as communication skill] [Jelektronij resurs] / Dzh. Igan // Zhurnal praktičeskoj psihologii i psihoanaliza. – 2001. – № 1. – Rezhim dostupu : <http://www.psyjournal.ru>.
4. Vasilishina T. V. Empatija jak faktor effektivnosti pedagogičnogo spilkuvannja : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psih. nauk : spec. 19.00.07 "Pedagogičeskaja psihologija" [Empathy as a factor of the effective pedagogical communication] / T. V. Vasilishina. – K., 2000. – 20 s.
5. Psihologičeskie testy : v 2 t. [Psychological tests] / [pod. red. A. A. Karelina]. – M. : "Gumanitarnyj izdatel'skij centr "Vlades", 2002. – T. 2. – 246 s.

Матеріал надійшов до редакції 19.03. 2014 р.

Михайлова О. Л. Динамика развития эмпатийных способностей у студентов физико-математических специальностей в условиях педагогического ВУЗа.

В данной статье рассматриваются вопросы необходимости проявления эмпатийных способностей в работе учителя. Формулируется подход к эмпатийным способностям, а также исследуются проблемы их развития у будущих учителей физико-математических специальностей с учетом особых условий, создаваемых в современном педагогическом ВУЗе. В статье также приведены результаты диагностирования уровня эмпатийных качеств будущих учителей физико-математических специальностей и приводится анализ проявления эмпатийных качеств в общем, а также их отдельных каналов у студентов II и III курсов педагогического ВУЗа. Показывается динамика проявления эмпатийных качеств у студентов и объясняется возможная причина, которая может иметь значительное влияние на развитие эмпатийных качеств будущих учителей физико-математических специальностей в условиях педагогического ВУЗа.

Ключевые слова: эмпатия, развитие способностей, учителя физико-математических специальностей.

Mihailova O. L. Dynamics of developing empathic abilities for students of exact sciences in the conditions of pedagogical university.

This article considered questions of develop empathy abilities of future teachers of exact sciences in the modern world and modern school. This article considered questions of teachers' influence for emotional atmosphere of the pupils for development of an integrated personality. The Author determine the need for understanding emotional condition of another person in the teachers' work. In this way teachers' empathy has the high necessary value for education process. Not least, because the emotional sphere and positive condition of pupils bond with others sphere. For research uses methodic for diagnosing the level of empathic abilities by Boyko V.V., research group was students of exact sciences (2 and 3 year) of pedagogical university (58 respondents). Author of this article analyzes the results of research. Author talk: in this group of students was observed negative dynamics of developing empathic abilities. That demonstrates problems in the development of pedagogical empathy of future teacher of exact sciences. Findings of this article consist in the perspective for future researches of dynamics of developing empathic abilities for students of exact sciences and detection new problems. Also in the conclusion author talk about the right direction for develop empathy abilities of students of exact sciences in the conditions of pedagogical university.

Key words: sympathy, teachers of exact science, education.